

Kiss Endre

„...*most Európában...*”¹
(Európa Friedrich Nietzsche filozófiájában)

Feltétlenül megválaszolandó, a feltétlennek mondott válaszadás elől önmagát mégis kivonó kérdés: miért csak most, a mi jelenünkben jelenik meg a nietzschei filozófia a politikai filozófia releváns paradigmájaként? A kérdés némi felszínes egyértelműséggel nyomban megválaszolható lenne a filozófia egészének sokszoros és éppen politikai indíttatású kisajátításával, nem ritkán egyértelmű meghamisításával.

E problematika felszínét ezzel érintettük (durva, totalitáriánus kisajátítás), lényege azonban mégis sajátosan és többszörösen hermeneutikai. A kisajátítások konkrét következményei ugyanis sajátos hermeneutikai térbe helyezték a nietzschei politikai filozófiát, sajátos szövegösszefüggésekbe illesztették a teljes explicitással már korábban megfogalmazott nietzschei szövegeket. Különösen is érzékeny, ha éppen nem egyenesen fájdalmas összefüggés, hogy a nietzschei Európa-problematika mindig is kézenfekvő lehetőség lett volna, hogy közvetlenül és elemi egyértelműséggel törjék át a hermeneutikai feltételrendszer ezen eltorzulását, ha éppen nem pervertálását. Ez, mint tudjuk, egyszer sem történt meg.

A nietzschei filozófiát (is) körülvevő érzékelési feltételek e sajátos összetételében bizonyosan nagy szerep jutott a politika-filozófia egy évszázados marxista meghatározottságának. Ebben az összefüggésben ugyanis a valódi nietzschei paradigma szükségszerűen mint „Marx előtti”, s mint ilyen, történeti, ha éppen nem archaikus kísérlet jelent meg. Mivel a marxista paradigma a hetvenes évektől megingott (bármelyik tetszőlegesen kiválasztható konkrét megjelenési formájával is azonosítsuk és bármennyire is nem kívánunk adni ennek a történeti ténynek érték-jelleget), ezért a nietzschei politikafilozófiai paradigma megszabadulhatott (a hamisítások katasztrofális következményekkel járó terhein kívül) a marxista paradigma hegemoniája okozta hermeneutikai alapzatú másodlagosságától is. A marxi para-

---

¹ *Jenseits von Gut und Böse*, V/186. Friedrich Nietzsche, Werke, III. Herausgegeben von Karl Schlechta. Frankfurt – Berlin – Wien, 1976. 89. o.

digma alapvetően az osztályharcra felépített antagonisztikus alapzatú holisztikus politikai (és szociológiai) opció volt. Mindezzel szemben Nietzsche politikai filozófiája, ha tetszik, demokráciaelmélete tudásszociológiai és szociokulturális alapokon álló társadalomképen nyugszik, és meghatározó szerkezeteiben *nem antagonisztikus*. Itt már megjegyezhetjük, hogy az Európa-gondolat sem tartalmaz antagonisztikus politikai és szociológiai ajánlásokat, ezért kimondható, hogy annak felemelkedése sem volt lehetséges a marxi paradigma említett egyértelmű hegemoniájának korszakában.

Lukács György és Alfred Baeumler (hogy az illegitim politikai kisajátítás más bajnokairól ne is beszéljünk) védhetetlen és történelmi nagyságrendekben már bizonyosan nem is felmérhető károkat okozó „értelemadása”-nak azonban nemcsak az volt meghatározó káros filozófiai következménye, hogy Nietzsche „metapolitikus” politikai alapálláspontját egy (mondhatnánk igazságosan: „egy-egy”) konkrét és szélsőséges politikai álláspontra kozmetikázták át. A filozófia (és ezen keresztül a gondolkodás és a gyakorlat) legnagyobb kára e meghamisításból talán azonban mégsem ez. E legnagyobb kár az, hogy a politikai filozófia hagyománya és paradigmái gyakorlatilag a Nietzsche-utóélet egész időtartama alatt sem voltak képesek érzékelni a nietzschei politikai filozófia valóságos és úttörő kezdeményeit. Az igazi kár tehát nem annyira a koholt vád és a jóvátétel abból következő kötelezettsége, de az *elmaradt filozófia nyereség*, a történelem és a valóság megismeréséért vívott örök és változó esélyekkel járó küzdelemben.

A teljes objektivitás talaján állva hozzá kell azonban mindehhez tennünk, hogy ezeket az úttörő kezdeményeket nem kizárólag a totalitáriánus célzatú kisajátítások árnyékolták be hosszú, történelminek számító korszakokra. A hermeneutikai összefüggés egészét vizsgálva az is nyilvánvaló, hogy a marxista politikafilozófiai paradigma is (ideszámítva legfontosabb ellenfeleit is) bizonyos hermeneutikai összefüggéseknek és szabályoknak megfelelően vetült rá Nietzsche valódi politikai filozófiájára. Léteznek ugyanis olyan paradigmatis, azaz a fő kategóriák értelmezését és egymáshoz való viszonyát meghatározó uralkodó objektivációk, amelyek a szó szoros értelmében útjában állnak annak, hogy egy-egy szövegben (adott esetben Nietzsche egy-egy politikafilozófiai tartalmú szövegében) egy adott korszakban bizonyos egyébként transzparensként definiálható tartalmakat azonosítani lehessen. Ez a specifikusan hermeneutikai probléma viszonylag függetlennek mondható Lukács vagy Baeumler „átértelmezői” tevékenységétől.

A meghamisítás és a hermeneutikai „beárnyékoltság” után körvonaloznunk kell a nietzschei filozófiai perspektivizmusban és ennek az aforisztikus stílusban realizálódó megfogalmazásában rejlő különleges módszertani nehézségeket is. A politikai filozófia rekonstrukciója esetén azonban különösen is nagy kockázattal és felelősséggel járó műveletnek tűnik az egyes

perspektívák összerendezésének kötelező feladata. Egy szélesebb összefüggésrendszer rekonstrukciójában az értelmező mozgástere természetesen eredendően nagy, és ennek megfelelő tudományos kockázatokkal is jár.

Maga a vállalt perspektivizmus Nietzsche szemében tősgyökeres *európai* filozófiai vívmány, a platonizmustól való megszabadulás eredménye. *Így érnek egymásba a Nietzsche-kutatás eltérő ívei*. Nietzsche perspektivikus filozófiai stílusban kifejtett Európa-értelmezése (amely a politikai filozófia legitim része) Nietzsche saját megítélésében a *par excellence* európai filozófiai fejlődés eredménye.²

A politikai filozófiákat tipológiai érvénnyel rendező pozitív tartalmak közül alighanem az érdemi a legnagyobb figyelmet, amelyik az egyes politika-filozófiai koncepciókat *demokráciaelméleti* (szerződéselméleti), illetve *hatalomelméleti* megközelítésekre választja ketté. E szembeállítás nem zárja ki a közvetítések sokrétű lehetőségeit (így maga a klasszikus szerződéselmélet is eredetileg a hatalom gyakorlásának szabályozása volt), kiemelkedő fontossága azonban elsősorban abban rejlik, hogy a két kiindulópont két egymástól alaposan eltérő paradigmát épít ki, amely paradigmák a maguk fejlett formájában akkor is eltávolodnak egymástól, kérdésfeltevéseik még akkor is csak távolról vonatkoznak egymásra, ha a demokrácia- és a hatalomelmélet között nincsenek elvi vagy szisztematikus határvonalak. Nietzsche kiemelkedő sajátosságai ebben a vonatkozásban a következő elemek együtteséből adódik össze: **1)** Nietzsche klasszikusan és egyértelműen a politikai hatalom problematikáját tekinti a politikum megalapozó tényének, illetve jelenségének, s ezzel a politikai filozófia fejlődésvonalainak egész sorát képes érvényesen vitalizálni, **2)** Nietzsche olyan hatalomközpontú politikai teoretikus, aki nem a marxista paradigmában (vagy annak ellenlábasában) dolgozza ki a politikai hatalom problematikáját, **3)** Nietzsche olyan hatalomközpontú politikai teoretikus, aki, mint ezt részletesen bemutatjuk majd, maradéktalanul elfogadja a demokratikus politikai rendszer történelmi felemelkedését, ellentétben tehát számos demokrácia előtti vagy egyenesen demokráciaellenes hatalomközpontú politikai teoretikussal, az ő politikai teóriája túlnyomó többségében a demokratikus politikai hatalom elemzéséből áll.

A kezdetektől fogva nyitott kérdés volt, hogy egy európai integráció, amennyiben a megvalósulás bizonyos szintjén létrejön, politikaelméletileg demokrácia- vagy hatalomelméleti alapokon jön-e majd létre. A mai Európa sajátos kereszteződése ennek a két modellnek. A nemzetállamok szintjén demokráciaalapú, Európa-szinten módosítottan hatalomközpontú. Nietzsche szellemének, mint az alább kifejtésre kerül, Európa összefüggésében a demokratikus változat esszencialista változata felelne meg. Európa, az ő sze-

---

² Egészen kifejtett módon erről pl. a *Jenseits von Gut und Böse* Előszavát.

mében, megszabadulás a politikai filozófia hatalmi paradigmájának kényszerétől, illetve megoldás arra (a lentebb ugyancsak részletesebben ismertetendő) helyzetre, miszerint „Európa” modern politikai rendszerének nincs optimális integráló ideológiája. A „jó európaiság” egy magasabb szinten meg tudja szabadítani a politikai rendszert az alsóbb szintek hatalmi kényszerpályáitól, politikai terében egy optimális és emancipatív integráló ideológia körvonalai rajzolódnak ki.

„Európa demokratizálása feltartóztathatatlan”, szögezi le politikai filozófiájának sarokpontjaként Friedrich Nietzsche,³ miközben az elfogulatlan és a Nietzsche-recepció kérdéseiben valamennyire is tájékozott olvasó ismét elgondolkodhat a két nagyhatású politikai félreértelmezés, némiképp egyszerűbben kifejezve, hamisítás filológiai és tárgyi érvényességének félelmetes színvonaltalanságán. Csábító kihívás lenne ezek után akár egy szélesebb, azaz a politikai filozófia rekonstrukciójánál átfogóbb keretben az „*Az Isten halott*” kijelentést összekapcsolni az „*Európa demokratizálása feltartóztathatatlan*” kijelentéssel, s e kettőből önálló és autonóm történetfilozófiai és kultúrkritikai összefüggést teremteni. A két kijelentés egyedül értelmes egymásra vonatkoztatása csak úgy jöhet létre, ha *univerzális érvényüket* vesszük szemügyre. Ahogy ugyanis az „*Az Isten halott*” kijelentés a jelen *condition humaine*-je, Nietzsche alapvető vonatkoztatási rendszere, hazája és társadalmi referenciája középső korszakától kezdve Európa.

Nietzsche mély bepillantása Európa feltartóztathatatlan demokratizálódásába annál is figyelemreméltóbb kiinduló bázis, mert – megmaradva a hetvenes évek történelmi eseményeinél és azok horizontjánál – Nietzsche korszaka egyáltalán nem tartozott a valóságos politikai történések szintjén a politikai demokrácia nagy, ünnepi korszakaihoz. Az 1848-as forradalmak szerte Európában nem vezetnek a maguk közvetlenül meghirdetett, transzparensten megjelenő eredményeihez, sőt a nagy politikai rendszerek konkrét fejlődése mintha éppen ezzel ellentétes irányokat mutatna. Franciaországban *Louis Bonaparte* bonapartizmusa, az 1871-ben alakuló egységes Németországban a hohenzollerni uralom *Bismarck* fémjelezte változata olyan új, elméletben és a politikai rendszerek egyes elemeinek gyakorlatában szinte máig fel nem tárt és korántsem demokratikus mozzanatokot tartalmaz, amik korántsem könnyítették meg azt, hogy Nietzsche a „demokrácia feltartóztathatatlan előrehaladásá”-ban pillantsa meg a kor meghatározó alaptendenciáját.

Nietzsche politikai filozófiájának legfontosabb további, az Európa-gondolat szempontjából alapvetően meghatározó eleme a három nagy ideo-

---

³ Friedrich Nietzsche, *Menschliches-Allzumenschliches II*. Der Wanderer und sein Schatten, § 275. in: *Kritische Studienausgabe*. Berlin-New York, Band 2, 671. o.

lógiai áramlat megítélése.⁴ A *szociokulturális* alapú politikai strukturálás Nietzschénél összetalálkozik az egyes csoportképző alapmozzanatok *tudásszociológiai* meghatározásával. Ezzel nemcsak a filozófus-tudásszociológus-átértékelő-értékfilozófus Nietzsche ekkorra már bizvást rendkívülinek mondható képességei érvényesülhetnek teljes mértékben, de maguk az egyes nagy politikai áramlatok is rákerülhetnek e tudásszociológiai megítélés mérlegére. Kivételesen érdekes és a politikaelmélet számára diszciplinárisan egyelőre még hozzáférhetővé nem tett probléma ez az osztályozás. Nietzsche számára a *konzervatív* politikai állásfoglalás tudásszociológiailag helytelen, leegyszerűsített érveléssel azért, mert a konzervatív alaprögzültség ellentétes az *állandóan változó* valóság kötelezően *állandóan változó* feldolgozásával. A politikai romantika álláspontjának a továbbiakban Nietzsche egyenesen ideáltipikus tudásszociológiai megalapozást ad, amelyben – az egyéni szóhasználat miatt akár még zavart keltő módon is – a „romantikus” attitűdöt a már meghaladott értékekhez való ragaszkodás eredetileg akár még rokonszenvensnek is tekinthető, tudásszociológiai szempontból azonban egyáltalán nem tolerálható attitűdjének tekinti. Amíg azonban a konzervatív és romantikus politikai álláspont egyszerűen csak tudásszociológiailag helytelen, azaz a hamis tudatot szükségszerűen kifejlesztő attitűd volt, bizonyos más politikai attitűdök (a *Gründerzeit* sajátosan *új német nacionalizmusa* vagy éppen a politikai *antiszemitizmus*) nem egyszerűen tudásszociológiai hibák, de tudásszociológiai aberrációk is, a hamis tudat szélsőséges megnyilvánulásai, amelyek így, eredetileg inkább ismét már filozófiai, mint politikai problémák.

A „feltartóztathatatlan” demokrácia nem az „Az Isten halott” új *condition humaine*-jének, világállapotának apokaliptikus meghosszabbítása. Épp ellenkezőleg! Ahogy az „Isten halott”, úgy a „feltartóztathatatlan demokrácia” is Nietzsche számára mindenekelőtt nagy történelmi lehetőség. A hatalmas összemberi lehetőséget tehát a „feltartóztathatatlan” demokráciának kell valóra váltania, már csak azért is, mert más legitim politikai berendezkedés Nietzsche számára nem létezik.

A „feltartóztathatatlan” demokrácia összemberi-nembeli vizsgálata nyomban kiemelkedő politikaelméleti felismerésekhez jut. A demokratikus berendezkedés ugyanis, függetlenül természetesen az egyes konkrét választási ciklusok adott hosszától, sajátosan „rövidtávú”, „rövidlélegzetű” politikai rendszer. Éppen az emberi nembeliség távlataiból tűnik szembe oly éleséggel a politikai „hosszútávúság” hiánya, jóllehet magától értetődik, hogy a „hosszútávúság” ezen nemléte érdemileg minden politikaelméleti és gyakorlati probléma konkrét meghatározottságába erőteljesen belejátszik. Nietzsche

---

⁴ Egyik változatban ld. erről Endre Kiss, Friedrich Nietzsche's Politics. in: *East European Quarterly*. Volume XXXV. Fall 2001. Number 3. 373–393. o.

he ökümenikus gondolkodása számára azonban mindennek a legnagyobb gyakorlati fontossága van: „...az emberek és pártok túlságosan gyorsan váltakoznak, túlságosan vadul taszítják ismét a mélybe egymást, épphogy megérkeztek csak a magasba. Egy kormány egyik intézkedésének sincs meg a hosszútávúság biztosítéka. Visszariadunk olyan vállalkozásoktól, amelyeknek évtizedeken, évszázadokon keresztül tartó csendes növekedésre lenne szükségük ahhoz, hogy érett gyümölcsöket hozzanak. Senki nem érez már másféle kötelezettséget egy törvény iránt, minthogy pillanatnyilag meghajtsa fejét az előtt a hatalom előtt, amelyet egy törvény hívott életre: nyomban ezután azonban arra törekszünk, hogy ezt a törvényt egy új hatalom, új többség eszközeivel aknázzuk alá”.⁵ A „pártok és emberek” gyors váltakozása nemcsak egy közelebről meg nem határozott rövidtávúság, az egyes kötöttségek és fixációk általános fellazulásának kritikus mivolta miatt kell foglalkoztassa a nembeli-ökümenikus perspektíva alá helyezett demokrácia teoretikusát, de talán még ennél is sokkal fontosabb az, hogy a modern demokrácia viszonyai között szerkezeti és tartalmi okokból, azaz nem egyéni hiányosságok vagy bűnök miatt, nagy bizonyossággal megjósolhatóan háttérbe szorulnak az emberi-nembeli alkotás hosszútávú, csak egymásra épülő lépésekkel létrehozható nagy „épitményei”.

E pontról különösen is kedvező perspektíva nyílik Nietzsche politikai filozófiájának egy sajátos, e filozófia uralkodó összemberi, ökümenikus jellegeből maradéktalanul következő sajátosságára. Nietzsche számára az állam, illetve a politikai rendszer fejlődésének egyes állomásai nem mechanikus determinációk vagy egyéb, fatalisztikusan leereagálandó adottságok, de „alkalmak”, „lehetőségek”, modernebb szóhasználattal, de egzaktan azonos értelemben „kihívások”, amelyekre az ökümenikusan értelmezett emberiség válaszol, elsősorban abban a formában, hogy az egyes állami formációkban, illetve politikai rendszerekben rejlő ökümenikus és emancipatív nembeli kibontakozási lehetőséget kihasználja. A kihívás-válasz modell e megjelenése a nietzschei politikai filozófia specifikumai között egy sajátos mélyebb értelemben minden, csak nem meglepő, hiszen épp ez a modell vált a tizenkilencedik század második felében fellépő teoretikus igényű, de egyben szcientikus pozitívizmus legelterjedtebb történelemmagyarázó modelljévé is.

Nietzsche fundamentális víziója a modern demokráciáról magában foglal még egy olyan rendkívül lényeges mozzanatot, amit elsősorban a huszadik század totalitarizmusai révén meghatározott szemléletmódunk előszeretettel hagy figyelmen kívül. A „feltartóztathatatlan” demokrácia, éppen diadalmas előretörése okán és e folyamat hullámain, mintegy előre programozza, újabb aktuális kifejezéssel élve, instrumentalizálja saját ellenségeinek tevékenység-

---

⁵ *Menschliches, Allzumenschliches* II. Der Wanderer und sein Schatten. § 305. o.

gét is. Mindezt egy olyan filozófusnál olvasni, akit Alfred Baeumler és Lukács György a szélsőséges és archaikus politikai archaizmus kategóriájába kívántak hosszantartó eredményességgel belegyömöszölni, legalábbis erősen meglepő. Még az irodalmias megfogalmazáson is átüt azonban az analitikus felismerés kreatív lendülete: „...aki ennek (a demokratikus berendezkedésnek – K.E.) ellenszegül, ehhez pontosan azokat az eszközöket használja, amiket először a demokratikus gondolat adott mindenki kezébe, és tesz maga jobban forgathatóvá és hatékonyabbá: és a demokrácia elvi ellenségei..., úgy tűnik, csak azért léteznek, hogy az általuk keltett félelem egyre sebesebben terelje demokratikus pályára a különböző pártokat”.⁶

Ez azt jelenti, hogy Nietzsche ökumenikus, összeméri szemlélete egyben sajátos indirekt *történetfilozófiának* bizonyult, amely – nyilván nem függetlenül Nietzsche filozófiai analíziseinek nagyszerűségétől – kivételesen produktívvá vált a politikai filozófia számára. Ez a *látens történetfilozófiai* háttér mutatkozik meg egy pillanatra a következő, összefoglaló gondolatban: „Úgy tűnik, Európa demokratizálása egy láncszem azoknak a hatalmas profilaktikus intézkedéseknek a sorában, amely az új kor gondolkodásának terméke és amelyek segítségével elhatároljuk magunkat a középkortól... A fundamentumok végleges biztonsága, hogy minden jövő veszélyek nélkül építhessen rájuk!...Kőgátak és védőfalak a barbárok ellen, a járványok ellen, a testi és szellemi szolgaság ellen! És mindez kezdetben szó szerint véve és durván, lassanként azonban egyre magasabb és szellemibb értelemben véve...”⁷ (Kiemelés az eredetiben – K. E.)

Friedrich Nietzsche politika-filozófiájának mély összeszövődöttsége a demokratikus politikai berendezkedéssel megmutatkozik szocializmus-kritikájában is (természetesen a nietzschei szocializmus-kritikára is érvényes mindaz, amit más összefüggésekben vagy éppen általánosságban e tanulmányban a nietzschei politikafilozófiának a marxi paradigma meghatározó perspektívizmusából való kikerüléséről elmondhattunk). A világos demokráciaelméleti tudatosság áll a szocializmus olyan értelmezése mögött, hogy az „nem a jog..., de a hatalom problémája”⁸ (Kiemelés az eredetiben – K. E.). Ez az érdeklődési irány vezet a maga analitikus koherenciájának nyomvonalán oda, hogy nem egy esetben az állam (a „hatalom”) nem a szocializmus, de éppen fordítva és a várakozásokkal szemben, a szocializmus az állam (a „hatalom”) problémájának összefüggésében válik relevánssá.

---

⁶ *Menschliches, Allzumenschliches II. Der Wanderer und sein Schatten.* § 275, 671. o.

⁷ Uo. 672. o.

⁸ *Menschliches, Allzumenschliches II. Der Wanderer und sein Schatten.* § 285, 679. o.

A tulajdon egyenlő elosztása, illetve a köztulajdon, íme, a szocializmus (többezer éves) két legfontosabb opciója. A múlt század hetvenes éveinek horizontja előtt Nietzsche már e két gondolat („nem jog, de hatalom”, valamint a két, „tulajdon”-ra vonatkozó opció) klasszikus artikulációjáért is kiemelkedő elismerésnek kellene megilletnie. Még meglepőbb azonban az, hogy (és ahogy) Nietzsche a szocializmus két, tulajdonra vonatkozó opcióját nem a magántulajdon polgári értékeire való hivatkozással válaszolja meg (ami, mint megoldás, a „feltartóztathatatlan demokrácia” álláspontjáról szinte önmagától kínálkozna), hanem kimutatja mindkét opciónak azokat a prózaian pragmatikus következményeit, amelyeket a létező szocializmus sajátos tapasztalataival felvértezve csodálkozással vegyes helyesléssel kell fogadnunk.

Nietzsche itt rekonstruált politikai filozófiájának az Európa-koncepció szempontjából talán leglényegesebb következménye, hogy a *természetes módon plurális európai demokráciának nincs teljesen optimális politikai irányzata*. Nietzsche filozófiájának különleges éleslátásával mutat rá arra a tényre, hogy a versengő politikai ideológiák és ajánlások egy része, így a *konzervatív* és *nacionalista* irány, tudásszociológiailag alkalmatlan, olyan mértékben támaszkodik a hamis tudat alapelemeire. A politikai ideológiák és ajánlások másik része pedig az egyetemes progressziónak és a nembeli fejlődésnek csupán részleteit képesek megragadni. A *szocialisztikus* irányzatok konkrét ajánlásai nem triviális módon állnak szemben a társadalmi gyakorlat alapjaival, a politikai hatalom illegitim megragadásának eredendő bűnéről (amit Nietzsche még nem vizionál) nem is beszélve. A *liberális* típusú ideológiák és ajánlások felszabadítják ugyan a társadalmi cselekvést, de ösztársadalmi opciókat még csak körvonalazni sem képesek. *A modern demokrácia olyan pluralizmus tehát, amely eredendően hiányos ideológiák és ajánlások versengenek egymással*. A Nietzsche követő évszázad minden lényeges összetevőt tekintve igazolta ezt a fundamentális elemzést. Jelen témánk szempontjából egyértelműen meghatározó, hogy éppen ez az alaphelyzet az Európa-gondolat, a „jó európaiság” nietzschei koncepcióinak kiindulópontja, Európa ugyanis az előre-menekülés az egyes nagy ideológiák deficitjeiből származó problémák elől, sőt, az európai civilizáció Nietzsche számára oly fontos túlélésének, netán továbbélésének egyedüli tudatos biztosítéka is. Nietzsche politikai önmeghatározásainak legfontosabbika így hangzik: „Mi nem ‘konzerválunk’ semmit, egy múltba sem szeretnénk visszamenni, egyáltalán nem vagyunk ‘liberálisok’, nem dolgozunk a ‘haladás’-ért, még arra sincs szükségünk, hogy betömjük fülünket a piac jövőt daloló sziréneinek dala elől –, énekük, az ‘egyenlő jogok’, ‘szabad társadalom’, ‘nincsenek többé urak, de szolgák sem’, nem vonz bennünket... ‘A részvét vallása’, amire rá szeretnének beszélni minket – oh, mily elégségesen ismerjük azokat az apró hisztérikus urakat és hölgyeket, akik napjaink-

ban éppen ezt a vallást szorgalmazzák fátyolként és ékességként! Nem vagyunk humanitárius beállítottságúak; sohasem engednénk meg önmagunknak, hogy az ‘emberiség’ iránt érzett ‘szeretetünk’-ről beszéljünk – ehhez a magunkfajta nem eléggé színész! Vagy nem eléggé saint-simoniánus, nem eléggé francia...másképp azonban ‘németek’ sem vagyunk eléggé, abban az értelemben, ahogy manapság a ‘német’ szót mindenki a szájára veszi, hogy a nacionalizmus és a fajgyűlölet nyelvét beszéljük, hogy örömeinket lelhesük a fába karcolt nemzeti szívekben és vérmérgezésben, amelynek kedvéért most Európában az egyik nép vesztegzárakkal határolja és zárja el magát a másiktól...Mi, hontalanok, fajtánk és leszármazásunk szerint nagyon sokfélék és túlságosan is keverékek vagyunk mint ‘modern emberek’, s következőképpen kevés kísértést érzünk arra, hogy részt vegyünk abban hazug faji öntömjenezésben és kicsapongásban, ami ama Németországban a német érzület megnyilvánulásaként tekintetünk elé tárul...Mi, egy szóval,...jó európaiak vagyunk...”⁹

Friedrich Nietzsche Európa-képének állandó két rétegét pontosan mutatja a *francia forradalomról* alkotott értelmezés kettőssége. Az egyik, a nagypolitikai szintén (ami egyébként soha sincs paradigmatisz teljességgel kibontakoztatva) az az aspektus, hogy a forradalom volt az, ami Napóleont, illetve Napoleon történelmi misszióját lehetővé tette.¹⁰ Mint a teljesség igénye nélkül még utalni fogunk rá, a „nagy” politika nem hatalmi aspirációkat vagy birodalmi érdeklődést takar, hanem a civilizációt előremozdító, illetve azt veszélyeztető erőfeszítéseket vesz számba. A nagy politika vonatkoztatási rendszere tehát mindig az emancipáció, a civilizáció sorsának lehetséges aktuális alakulása. A francia forradalom értelmezésének második számú vezető szempontja ideológiakritikai és tudásszociológiai. Mint jelenség ez az esemény Nietzsche szemében egy olyan „ideológia” eredménye és újratermelője, amelyik a szocializmus és a kereszténység ideológiakritikai vonásainak izomorfíája. A szempontoknak ez a kettőssége az Európa-értelmezésekben is megjelenik. Az Európa-gondolat az európai történelem nagy politikai megoldása, amely mindenekelőtt azért lehet az, mert ideológiakritikai szempontból optimális eszmerendszer, hogy mennyire csak nem absztraktnak az, mutatja a három nagy eszmerendszer együttes elemzése. Nietzsche már a Francia Forradalom összefüggésében is a „civilizáció értéké”-re vonatkoztatva kívánja bírálni mindkét álláspontot (kereszténység, szocializmus).¹¹

⁹ Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, § 377. in: Kritische Studienausgabe. Berlin–New York, 1980. Band 3. 629–631. o.

¹⁰ KSA, 12, 471. o.

¹¹ Ugyanebben az összefüggésben Nietzsche minden további nélkül az azt követő történelmet a civilizációról Rousseau és Voltaire között folytatott vitával teszi azonossá (Ugyanott).

A Nietzsche Európa-gondolatai mögött álló civilizációs és emancipációs tartalmakat a tudományos paradigmák teljessé válása, a kritikai tudományosság rendszerének kialakulása, a kritikai tudományosság és az evilági identitás alapkérdéseinek tisztázása, új emancipatív, önmegvalósító individuális irányzatok elterjedése és magától értetődő jelentkezése alapozta meg.

Mindezt a társadalmi lét összemeri, univerzalisztikus felfogása, az utópia világának a jelenben való megjelenése, az utópia problémájának közvetlen megjelenése az emancipatív individualizmus miliójében egészítette ki, azaz a jövő és a jelen, az utópia és a készülő életreform találkozása. A felmerülő problémák civilizációs szintű érzékelése és megoldási kísérletei az ember mint az önteremtés terméke és mint műalkotás jól ismert képzetében öltöttek testet. Az európai kultúra ígérte az emberi felszabadítás teljessé tételét az emancipáció eredményeinek érintetlenül hagyásával, miközben a történelem és a jelen összes eseménye e civilizációs vívmányok elvesztésével is fenyegetett. Így lesz Európa Nietzschénél nemcsak a civilizáció és emancipáció, de a politikai elemzés teljes értékű horizontja és viszonyítási alapja is. Az európai történelem emancipatív Európa-program nélkül nem rendelkezik optimális jövőképpel és adekvát integrációs ideológiával.

Ehhez képest természetesen *másodlagos és periférikus*, hogy a politikailag félreértett Nietzsche egyes félreértett gondolati futamait is előszeretettel látták bele az Európa-problematika összefüggéseibe.

Ha *ma* Európáról beszélünk, mindig egy állapotról beszélünk, az új világ új állapotainak aktuális fázisairól. Európa olyan földrész, amelynek nincsenek látható tájai, Európa folyamat, amely minden percben valamelyik stádiumának körét futja. Európa önálló és öntörvényű folyamat, mert ami abból látható, annak nem kell igazolni e folyamat kivételes kvalitásait.

Az „irányítás” funkciójára redukált Európa e tautológikus, körkörösön önmagát dicsérő apológiájával azonban nemcsak az a probléma, hogy egyre több oldalról egyre több tény szól e tökéletesség feltevése ellen. Még nagyobb probléma talán, hogy a funkcionálisként elképzelt irányítási folyamat mindenféle más dimenziót nélkülöz, az Einsteinból kiinduló feltételezésekkel szemben nem háromnál több, de egyetlen dimenzióban, mindeneke előtt önmaga dimenziójában mozog. Mindez diametrálisan van ellentétben Nietzsche Európa-fogalmával, amelynek pusztá létrejövetele már a politikai alrendszer lehetséges korszerű optimumának meghatározásainak volt köszönhető.

Az alkotmánnyal indul az a sorozat, ami élesen elválasztja egymástól az irányítás összeurópai szintjeit az egyes nemzetállamok szintjétől. Az uniót alkotó államok büszkén alkotmányosak, az unió nem az. Az uniót alkotó államokban a pártok világnézeti és értékalapon különböznek egymástól, az unióban nincs így. Az az érzés alakulhat ki bennünk, hogy amit az egyes

államokban művelnek, azt az unióban nem lehet, amit pedig az unióban praktizálnak, az az egyes államokban nem gyakorolható.

Folytathatnánk tovább a mai európai folyamatok elemzését, azt akartuk azonban kimutatni, hogy a saját kiteljesedésének folyamatára redukált Európa távoli kapcsolatban sem áll Nietzsche Európájával. Ez természetesen sok összefüggésben teljesen érthető is, más vetületekben azonban még a mai körülményeket szem előtt tartva sem az.

Talán nem lesz felesleges, ha az európai identitás nietzschei víziójával szembeállítjuk azt a jelenkori európai identitásvitát, ami nemrégiben *az egyházi szimbólumok használatáról tört ki*.

A nominalisták és a realisták harca szakadatlanul folyik, érdemileg tér el azonban jelen problémánktól, a közös szimbólumalapítás (ha tetszik, szimbólumbeiktatás) jelenségétől. A különbség nem abban áll, hogy a nagy elmentét megszűnne, vagy akár csak gyengülne is. A különbség lényege pragmatikus: a szimbólumok megnevezése és beiktatása a társadalmi lét transzparens pillanata. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy a vita több eltérő szintje mintegy egymásra is kopírozódik. A kérdés valójában nem az, mi a kereszténység viszonya Európához, hanem az, hogy egy ilyen fontos történelmi pillanatban, ami, ha tetszik, az igazság pillanata, mi a viszonya keresztény szimbólumrendszernek más szimbólumrendszerekhez.

A valósággá váló identitás szintézis kiemelkedő példáját a közép-európai identitás történetének példáján kisebb dimenziókban egyszer már kimerítően tanulmányozhattuk. Szemünk láttára emelkedett fel egy modern, emancipatorikus közép-európai magaskultúra, amelyik mély kapcsolatban állt a közép-európai életvilággal és e régió egykori és jelenlegi egzisztenciális problematikájával. A közép-európai identitáselemek a maguk kiterjedt és átfogó mivoltában egyenesen összefüggő szocializációvá kezdtek terebélyesedni, amikor 1989 után, részben az akkori új hivatalos erők hiányos közép-európai szocializáltsága, részben a rendszerváltó más erők érdeklődési irányának megváltozása miatt hihetetlennek tűnő sebességgel váltunk meg egy már-már véglegesnek tűnő identitásrétegtől.

A közép-európai identitás felemelkedése és bukása mindenképpen arra utal, hogy a valóságos identitásnak akár a legfontosabb kérdései is milyen sebességgel válhatnak tartalmatlanná a politikai érdekek erőterének sebes átalakulásában. Így értelmezhető álláspontunk eddigi karakterisztikus kettség. Egyrészt az identitás rekonstrukciója rendkívül nehéz és komplex feladat, igazán kivételes teoretikus és tudományos kihívás. Az identitás rekonstrukciójának eredménye azonban a valóságos politikai térben egyáltalán nem rendelkezik a tudományos vagy a teoretikus eredményeknek kijáró méltósággal és bizonyossággal, minden igazságtartalmával együtt is könnyen áldozatul esik a politikai tér átalakulásának.

A látszat ellenére azonban nem lehet teljesen önkényesen konstruálni, mint ahogy nem lehet tetszés szerint bármikor megismételni a történelem sikeres konstrukcióit. A tizenkilencedik század eleji *nation building*-konstrukciók (minden konstrukciók legsikeresebbjei) többek között azért voltak maradandóak, mert megfelelték egy sor kényszerítő vezető képzetnek és követelménynek, ezen kívül még azért is, mert elkötelezett képviselőik szemében a konstrukció még a maga konstrukció mivoltában is igazabb volt, mint maga a tényszerű történelmi igazság: a konstruált nemzet konstruált történelme valójában ugyanis „kijavította” a történelmet, amelynek, ha a história tragédiái és negatív fejleményei nem következtek volna be, hajszálra olyannak kellett volna lennie, mint a konstrukciónak.

A konstrukció és konstrukció közötti különbség tehát korántsem csak felszíni okoktól függ. A sikeressé, azaz maradandóvá válás mélyén valóságos és rendre egyenként is valamelyes legitimációt jelentő elemek húzódnak meg.

Nietzsche számára ez a probléma lényegében nem létezik. Az ő konstrukciója egy filozófusi életmű esszenciája, az életmű megalkotásának összes lépésén keresztülvezetve és azokon ellenőrizve. Ez teszi lehetővé, hogy a helyes tudat politikai eszménnyé válhasson. A Platón elleni harc vezetett *Európában* a „szellem olyan pompás megfeszüléséhez, amelyre még a Földön nem volt példa”.¹²

---

¹² Jenseits von Gut und Böse, Vorrede, i. k.